

HRVATSKO DRUŠTVO FOLKLORNIH
KOREOGRAFA I VODITELJA

TERENSKO ISTRAŽIVANJE

(zbirka sažetaka)

6. stručni skup
Hrvatskog društva folklornih koreografa i voditelja

Gradsko kazalište Zorindom
Karlovac, Domobranska 1
20. listopada 2007.

Zahvaljujemo se na potpori
Ministarstvu kulture Republike Hrvatske.

TERENSKO ISTRAŽIVANJE

(u Kaštelima)

Hrvatsko društvo folklornih koreografa i voditelja
i stručni ekip

Hrvatsko društvo folklornih koreografa i voditelja
Kaštelavac, Domovinarska 1
20. listopada 2007.

ISBN 978-953-96523-5-5

PROGRAM

- 10.00 - 10.15 Uvod
- 10.15 - 10.40 **MARICA TADIN** - Istraživanje plesne kulturne baštine u Kaštelima
- 10.40 - 11.05 **IVICA ČOSIĆ – BUKVIN** - Istraživanje i primjena vojno - graničarske tradicije u priredbama u Štitaru
- 11.05 - 11.30 **MIROSLAVA HADŽIHUSEJNOVIĆ – VALAŠEK** - Pjevana kola u zapadnoj Slavoniji
- 11.30 - 11.45 Odmor
- 11.45 - 12.10 **GORAN IVAN MATOŠ** - Folklorno istraživanje - kuda krenuti i dokle ići
12. 10 - 12.35 **SENKA JURINA** - Terminologija zapisivanja stila plesanja - metafora
- 12.35 - 13.00 **DAMIR KREMENIĆ** - Kako nas vidi "teren
- 13.00 - 13.35 **GORAN KNEŽEVIĆ** - Plesni korak i doživljaj zapisivača
- 13.35 - 14.35 Odmor
- 14.35 - 16.00 Uvođenje licence za folklorne voditelje

MODERATOR: Andrija Ivančić

MARICA TADIN

Istraživanje plesne kulturne baštine u Kaštelima

Ideja o istraživanju plesne kulture u Kaštelima, nastala je u prvom redu zbog bavljenja plesom i glazbom, a zatim zbog nedostatka mnogih podataka koji su bili potrebni za rekonstrukciju plesa. Samo istraživanje je kompleksan zadatak i potrebno ga je proširiti na različita područja.

Osnovno polazište u mom radu bio je pronalazak notnog zapisa "Kaštelanske narodne četvorke". To nije bilo slučajno. Naime, moj kolega je istraživao glazbeni opus kaštelanskog glazbenika Ivana Berketa. Iz opusa je izdvojio nemali broj plesova i ponudio ih na daljnju obradu. Tu se rodila ideja o rekonstrukciji plesa Četvorke. Za kvalitetnu rekonstrukciju krenula sam odjednom u nekoliko smjerova:

1. Istražiti razdoblje u kojem se plesala Četvorka - gospodarski razvoj, razina obrazovanja tadašnjih Kaštelana, glazbena tradicija, glazbeni pedagozi i glazbenici koji su djelovali u Kaštelima, tko je provodio istraživanje folklorne baštine.

2. Plesna kultura – gdje, kada i kako se izvode plesovi tog doba, razni dokumenti u pisanoj obliku, slike, crteži putopisaca, iz razgovora s kazivačima

3. Četvorka - kvadrilja – sve poznato o tom plesu iz svijeta, razni dokumenti iz arhiva, internetske stranice, iskazi kazivača

Potrebne podatke nalazila sam u rukopisnim zbirkama zavičajnog muzeja Kaštela, privatnim arhivima, Institutu za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu, Sveučilišnoj biblioteci u Splitu, Etnografskom muzeju u Splitu. Pomoć pri prikupljanju pružili su članovi zavičajnog društva za očuvanje kulturne baštine "Bijaći" iz Kaštela, čiji sam ujedno član. Velika prednost u radu bilo je moje dotadašnje poznavanje plesova Jadranske plesne zone, ali i činjenica da sam "fetiva" Kaštelanka, tako da sam veliki broj kazivača poznavala.

Razgovor s kazivačima je vrlo bitan, jer dok dokumenti donose činjenice od njih možete čuti i vidjeti sjećanja, koja dalje slažete poput mozaika.

Za razgovor treba pripremiti:

- snimku glazbe
- sve poznate činjenice koje mogu biti podsjetnik
- u razgovoru izbjegavati nebitne detalje
- razgovor obavezno snimati (VHS, tonsko snimanje)

Nakon obrade svih prikupljenih podataka i važnijih činjenica, rekonstruirani ples su pogledali kazivači čiji su iskazi bili najkonstruktivniji. Njihove primjedbe bile su također zabilježene i uvažene. Nadalje, kako bi ples ponovo ugledao svjetla pozornice trebalo ga je i uobličiti u koreografiju.

Sav prikupljeni materijal poslužio je za knjigu "Kaštelanska narodna četvorka" u izdanju društva za očuvanje kulturne baštine Kaštela - "Bijaći".

IVICA ĆOSIĆ – BUKVIN

Istraživanje i primjena vojno-graničarske tradicije u priredbama u Štitaru

Razvojačenjem slavonsko-srijemske Vojne granice i ujedinjavanjem s civilnom Hrvatskom 1881. godine, na ovim prostorima nastaje množina povijesnih, folklornih i ostalih društvenih tekovina iz stotinu sedamdeset godišnjeg razdoblja vojnog ustroja.

I prije 1990. godine, povremeno se prikazivalo običaje vezane uz Vojnu granicu, ali vrlo rijetko. Osamostaljenjem Hrvatske i završetkom Domovinskog rata, dolazi u pojedinim kulturnim društvima i neformalnim udrugama Vukovarsko-srijemske županije do obnavljanja pojedinih tradicijskih običaja vezanih uz vojnu granicu i vrijeme provedeno pod vojnim ustrojem. Razvojem društvenih sloboda kod Šokaca graničara dolazi tijekom proteklih desetak godina do velikog pomaka u oživljavanju folklornih priredbi s određenim brojem elemenata graničarske vojne tradicije, do tada zatirane i nestale.

Dolazi do ustrojavanja pojedinih društava za njegovanje i održavanje graničarske tradicije: udruge povjesničara, zvaničnih i nezvaničnih vojnih povijesnih postrojbi, udruge Šokaca i folklornih smotri koje u svom programu daju prioritet graničarskim tradicijama i prikazuju ih. Održavaju se stručni skupovi i neformalna druženja istomišljenika koji su pokrenuli i pokreću ovakve aktivnosti.

Sjećanja na graničarsku tradiciju uglavnom su se zadržala u usmenoj predaji, u spomenu na kućnu zadrugu, gazdu zadruga, na idenje kod kapetana satnije na «dvajst pet na tur», bitku kod Solferina, bana Jelačića i pohod na Mađarsku, «idenju na savski kordon o svom ruvu i o svome kruvu»...

Drugi vid sjećanja je u materijalnoj ostavštini u vidu pojedinih predmeta «iz granice», kojih je bilo mnoštvo sve do nedavno po svim starim graničarskim kućama, tj. temeljaškim zadrugama. Najčešće je to graničarsko štrikano špenzle ili reklja, zatim kapa ili šešir, koji i danas doprinose održavanju graničarskog šokackog duha u bivšoj Brodskoj i dijelu Petrovaradinske pukovnije.

Jedna od folklornih manifestacija koja je osnovana s izričitim ciljem očuvanja graničarske tradicije je ona pod nazivom «Odavno smo graničari stari», koja se održava u selu Štitaru na rijeci Savi. Smotra se održava tek dvije godine, s osnovnim sadržajem kojega izvodi KUD «Josip Kozarac», a ove godine i s učešćem povijesnih redovnih i neredovnih vojnih postrojbi, koje su pridonijele povijesnoj slici života u vrijeme vojne granice i pohoda vojske na Mađarsku i Italiju 1848. godine.

Scenski prikaz glavne ovogodišnje priredbe na spomenutoj smotri u Štitaru bio je prikaz života oko spomenute godine u pet zasebnih slika, koje su sve zajedno davale jedinstvenu scensku folklornu izvedbu do sada neviđenu na ovim prostorima.

Slike su:

- život graničara u miru
- život graničara u ratu
- odlazak u rat
- povratak vojske iz rata
- «kaštigovanje», tj. kažnjavanje vojnika koji se udaljio s bojišnice i otišao svojoj voljenoj u rodno selo

Povijesni i folklorni elementi prikazani su kroz posao – košenje livada i obrada zemlje, kroz zabavu i veselje – pjevanje i plesanje starih pjesama i kola, rat i stradanje, te ljubav dvoje mladih. Učesnici su se koristili domaćim govornim izrazima i frazama iz vremena koje se prikazuje, te svim dostupnim i znanim prikupljenim spoznajama iz pučke predaje i povijesnih izvora.

Ovakvo uobličavanje povijesne i folklorne tradicije ovih šokačkih prostora uzelo je maha zahvaljujući nevelikoj grupi entuzijasta u našoj županiji, napose u Županjskoj Posavini i Cvelferiji, gdje je još uvijek djelimično živa graničarska ostavština kod starosjedilaca Šokaca.

MIROSLAVA HADŽIHUSEJNOVIĆ – VALAŠEK

Pjevana kola u zapadnoj Slavoniji

U Slavoniji se još pamte i najčešće organizirano izvode pjevana kola, najstariji oblik ove vrste plesova.

U izlaganju će se usporediti karakteristike pjevanih kola (glazba, tekst, pokret) u različitim dijelovima Slavonije i Zapadnog Srijema: strukture napjeva, tekstovi/stihovi, način izvođenja, izvodilačke skupine, pjevači/pjevači-plesači, solisti/počimatelji i drugo.

Težište će biti na pjevanim kolima zapadne Slavonije, gdje su pjevana kola jedan od nositelja identiteta regije i/ili lokaliteta.

Istražit će se funkcija ovih plesova u prošlosti i sadašnjosti, povodi, razlozi i poticaji za izvođenje kola, individualno i grupno doživljavanje i uživanje u izvedbu, odnos izvođača prema spontanom i organiziranom izvođenju i drugo.

Kritički će se osvrnuti na način prezentacije pjevanih kola na smotrama na kojima se, zbog «zakona pozornice» «sakati» temeljna funkcija pjevanih, najčešće šetanih kola, koja se često temelje na dugim epskim i epsko-lirskim pjesmama.

Istražit će se i drugi razlozi zbog kojih se uglavnom ne izvode svi stihovi pjesme ili se pjevana kola ne stavljaju na program kulturnih društava, kao što je suvremeni ubrzani tempo života, promjena ukusa, «urbanizacija» zabave, snobizam...

Postavit će se pitanje dokumentacije pjevanih kola od živih kazivača – nositelja tradicijskih sadržaja i folklorne amaterske prakse (glazbene strukture i epske usmene poezije koji ubrzano nestaju) i moguće pronalaženje načina za očuvanje osnovnih karakteristika ove vrste glazbenog, literarnog i plesnog folklor.

Povijesni podaci potvrđuju da su se šetana/pjevana kola temeljena na pripovjednim tekstovima izvodila od 18. do 21. stoljeća, što kazuje da su najstariji i najdugovječniji oblik folklorne baštine u Slavoniji, koji živi i danas.

GORAN IVAN MATOŠ

Folklorno istraživanje - kuda krenuti i dokle ići

Istraživanju koje nas ovdje zanima prethodi niz pitanja: - Zašto istražujemo? Što tražimo i što očekujemo da ćemo naći? Gdje tražiti? Kako bilježiti?

Istraživanja o kojima u stvari danas govorimo nisu etnološko-znanstvena, već prije svega potencijalno strukovno-koreografska. Njihov cilj nije znanstvena studija, članak, priopćenje sa zaključkom, već prvo i prije svega nastanak određenog glazbeno-scenskog, možda i umjetničkog(?) djela. Tek nastankom tog cilja otvaraju se vrata za znanstvene usporedbe novonastalog djela i njegovog utjecaja na tradicijsku kulturu, kao i posljedice koje iz toga slijede. No počnimo redom, ab ovo...

Prije negoli uopće krenemo, otvoriti ćemo prvo tematsko pitanje – Zašto istražujemo? Evo nekoliko možebitnih odgovora. Društvo koje vodim treba neku koreografiju. Koreografiju s tog područja mogu lako prodati u inozemstvu. Mogu svi pa mogu i ja. Sviđa mi se taj ples, pa ću malo istražiti. To područje nije nitko obradio. Moji korijeni su iz te sredine...

Na svakom od nas je da prosudimo jesu li naši motivi ispravni ili nisu.

Što tražimo i što očekujemo da ćemo naći? Jeli to neki ciljani ples, pjesma, narodna nošnja ili pak cijeli običaj? Utjecaji drugih okolina nastali migracijom stanovništva sigurno će poremetiti istraživanje. Kako biti siguran u nađeni materijal? Tko su ustvari ljudi koji znaju ono što nas zanima i kako do njih doći? Što ako ništa ne nađemo? Je li naša misija propala? Citirat ću našeg kolegu, vrsnog istraživača, koji mi je više puta rekao: „Kad ničeg nema – ipak ima!“

Gdje tražiti? E, tu se otvara naša pandorina kutija. Barem su tri istraživačka puta do scene od kojih je jedan čini puni krug. Taj je prilično čest u ovim krajevima i ne samo u folkloru, a svodi se na sintagmu: vidim na sceni

– presložim – vratim na scenu. U osnovi sva tri puta kreću od ideje, samo ovaj spomenuti počinje tuđom idejom.

Na posljatku, kada i dođemo do vrijednog materijala, kako ćemo ga zabilježiti? Ljudi su ples i glazbu bilježili još klinastim pismom i hijeroglifima. Danas je to kudikamo lakše – amaterska stereo kamera stoji manje od 2000 kuna. Pitanje je samo od kuda početi – od „Lada“ ili od bake na selu?

SENKA JURINA

Terminologija zapisivanja stila plesanja - metafora

Nakon istraživanja na trenu slijedi možda i najslabiji dio posla : preslušavanje i pregledavanje snimljenog materijala, sređivanje rukopisa i dojmova, donošenje zaključaka. Glazbeni dio i plesni koraci relativno se lako dokumentiraju notama t kinetogramom, no opisivanje stila zadaje podosta muke, a i upitno je koliko ga je moguće vjerodostojno opisati.

U literaturi se zamjećuje da autori vrlo rijetko opisuju stil plesanja, već umjesto vlastitih opisa donose citate kazivača ne bi li čitatelju omogućili da sam donosi zaključke. To sigurno nije loše, ali je dvojbeno koliko je u praksi učinkovito?

Usvojene terminologije za opisivanje stila plesanja nema, a i sami znamo da se na kraju sve svodi: na čvrsto, tvrdo, mekano, živahno ili tome slično.

Stil plesanja plesova u Hrvatskom zagorju karakterizira plesanje s određenom količinom težine u nogama blago spuštenih koljena kao posljedicom teškog i mukotrpnog rada poput kopanja, košenja, nošenja teret, dugotrajnog hodanja... Duštvene i gospodarske prilike formirale su skrušenog i poniznog Zagorca, svjesnog svog statusa, što se pak očituje spuštenim ramenima primjetno pognutog stava tijela. Zagorci su u duši veseljac i jaram siromaštva kao da nikada nije dozvolio da se živost i polet u plesu razviju do punog intenziteta. Svi pokreti izvode se kao da postoje ograničenja, unatoč želji za rasplamsavanjem. Naglasci su prema dolje i simbolično je da jedino udarcu o pod nemaju obilježja zatomljenosti.

Iz objašnjenja samo nekih karakteristika stila plesanja u Zagorju, postavlja se pitanje koga sa zapravo opisuje? Bez previše razmišljanja shvatit ćemo da to može biti jedino zagorski kumek: stoga, umjesto da se ispisuju stranice i stranice teksta, dovoljno je napisati da se zagorski plesovi plešu «kumečki».

Taj termin sadrži u sebi sve: način života, životnu filozofiju, duhovne i fizičke karakteristike, te njihov način izražavanja. Ujedno oslikava kompletnu kinetiku tijela prilikom izvođenja plesova.

Temeljem ovog saznanja logički se nameće mogućnost vrlo jednostavnog i praktičnog povezivanje zapisa plesa i stila. Uz kinetogram pojedinog zagorskog plesa dovoljno je upisati samo «kumečki».

U vrijeme kad govorimo o istraživanju terena kazivača je zapravo malo. Obzirom na njihove godine i zdravstveno stanje, autentičan stil nimalo nije lako definirati. Metaforički opis pak daje cjelovitu sliku stila, a njegovo spoznavanje ne ovisi o mobilnosti kazivača, ujedno se ne zasniva na isključivo na vizualizaciji pokreta već omogućava i njihovo duševno proživljavanje.

Primjenljivost metaforičke dopune slikovnog pisma, iako je usporedljivost samo djelomična, potvrđuje usvojena terminologija uz notne zapise (allegro, stacatto).

DAMIR KREMEIĆ

Kako nas vidi "teren"

U izlaganju će biti riječi o potrebi češće dvosmjerne komunikacije nakon stvaranja nove koreografije, kojom možemo dobiti povratnu informaciju o točnosti našeg doživljaja plesa.

Često u stvaranju novih koreografija, osim korištenja video snimaka, koristimo kazivače pojedince s terena, ali i lokalna kulturna društva koja nam nesebično daju materijal, plesove, pjesme, pomažu oko nošnje i slično. One najzaslužnije pozovemo na praizvedbu. I nakon toga uglavnom izvodimo koreografiju u zamišljenom obliku.

Na četiri primjera – jednim lošim i tri dobra – izložit će se potreba provjere stvorene koreografije na «terenu», kod ljudi koji su najmjerodavniji dati sud o koreografiji. Na smotrama o izvedbama i koreografijama prosuđuju članovi «stručnih» i «prosudbenih» komisija koji često nikada nisu vidjeli plesni i drugi materijal koji postavljamo na scenu.

Plesove otoka Krka, koreografiju Zvonimira Ljevakovića, izveo je Ansambl Lado u frankapanskom kaštelu u gradu Krku. U publici je bilo dvadesetak folklorša iz Skrpčića, Pinezića, Kornića, Jurandvora i Baške. Izvedba je prvo izazvala smijeh, a kasnije i ljutnju folklorša iz Jurandvora. Izvedbu su doživjeli kao rujanje svojim plesovima. Pokušaj da se rukovodstvu ansambla ukaže na nedostatke i loše strane izvedbe (a ne koreografije), nisu naišle na odjek.

«Baška je malo selo» koreografija je Gorana Kneževića. Nakon nastanka koreografije, u Baški su posuđene nošnje za prvu izvedbu. Kod vraćanja nošnji, članovi Folklornog ansambla «Ententin» iz Zagreba donijeli su u Bašku i video snimku izvedbe. Bašćani i Jurandvorci gledali su izvedbu u kafiću, uz pozitivne reakcije. Iako se i ovdje pojavio problem tipa «zeli su nan tance», prevladala je pozitivno razmišljanje, jer su plesovi nekom «izvana» toliko zanimljivi da ih postavlja na scenu. Kasnije je ansambl izveo koreografiju i u Jurandvoru, pred crkvom svete Lucije, gdje se čuva Bašćanska

ploča, uz burno odobravanje publike.

«Lađevački plesovi» nastali su nakon nastupa na smotri folkloru u Lađevcu, gdje je nastupilo Hrvatsko kulturno društvo Braće Radića iz Zagreba. Potaknuti od mr. Miroslave Hadžihusejnović – Valašek, koja snimanjem radio i televizijskih emisija i izdavanjem tonskih zapisa upoznaje Hrvatsku s malo poznatim kordunskim folklorom, članovi HKD Braće Radića naučili su kordunske plesove, a autor teksta uobličio ih je u malo koreografran prikaz. Godine 2005. Zagrepčani su izveli koreografiju u Lađevcu, na proslavi Jurjeva. Reakcije su bile pozitivne i vrlo emotivne.

«Čerkica se od majke otpravlja» koreografija je Tomislava Miličevića, u izvedbi Folklornog ansambla «Turopolje» iz Velike Gorice. Iako su cijelo vrijeme stvaranja i uvježbavanja koreografije žene iz Lukinić Brda u kojem ima vrlo malo događanja, napose za starije žene, sudjelovale u stvaranju koreografije, kada je došla snimka izvedbe, žene su cijelog dana gledale snimku. Toga dana nije bilo ručka u Lukinić Brdu.

Izvedba na terenu najbolja je i najsigurnija provjera koreografije. Ukoliko «teren» prihvati izvedbu kao dobru, zadovoljstvo naših članova bit će veće, a reakcije «prosudbenih» komisija postaju relativne.

GORAN KNEŽEVIĆ

Plesni korak i doživljaj zapisivača

Narodni ples spada u nematerijalnu tradicijsku kulturu, dakle nije mjerljiv i opipljiv, što nas upućuje na specifičan pristup u njegovom zapisivanju, analiziranju i tumačenju. Današnje popularne metode zapisivanja i promatranja narodnog plesa kao što su video snimke, scenski nastupi izvornih skupina mogu poslužiti samo kao uvid u plesni repertoar određenog kraja što svakako nije dovoljne za stvaranje vjerodostojnog etnokoreološkog mozaika. Odlazak na teren (selo) je jedini ispravni put prema istini pri čemu nismo sigurni da li ćemo uspjeti u svojim nakanama jer za vidjeti ples u njegovoj cjelovitost moramo imati veliku sreću: pronaći prave kazivače – plesače te „pogoditi“ mjesto, vrijeme i trenutak.

Svi nastojimo pronaći starije kazivače i to je normalno jer očekujemo opsežnija i autentičnija kazivanja. Ali za prezentaciju plesa to i nije uvijek tako jer osamdesetogodišnjaci nisu u stanju ni približno prikazati ples u onom obliku kako što bi to bio slučaj da su dvadesetogodišnjaci. U takvoj situaciji vrlo je bitno znati uočiti stil plesanja i procijeniti –zamisliti (pretpostaviti) estetičnost pokreta. No, stariji kazivači su nam presudni za usvajanje stila plesa, nastojmo zaplesati s njima. Osjetiti stisak ruke, pokret, korak, intenzitet gibanja u prostoru. Stil je postojan i nepromjenjiv i on u narodu uvijek živi. Čak, što više, on opstaje i prilikom plesanja univerzalnih plesova (rokenrol i sl.) u što sam se osobno uvjerio.

Nedjeljivi dio plesa su svakako ugođaj i kontekst u kojem se određeni narodni ples izvodio. On se ne može egzaktno zapisati već možda opisati ali svakako se mora doživjeti. Npr. ivanjska kola valja vidjeti na Ivanje, određene plesove na svadbi, pokladne običaje za vrijeme poklada i sl. Tada se događa istinsko emotivno i duhovno stanje plesača. S time da bi bilo dobro da se zapisivač tamo ne vrzma s kamerom jer ljudi vrlo lako – instinktivno - mogu početi izvoditi, a to onda više nije istinit događaj.

Pojedini plesovi sadrže određenu simboliku odnosno „dublje“ značenje koje svakako moramo prepoznati jer će nam pomoći za ispravno

objašnjenje pokreta i koraka. Npr. ples *dućec* se izvodio uz vjerovanje (prema dr. I. Ivančanu) da će lan narasti koliko ćemo visoko u plesu skakati; u plesu šroteš se oponaša šrotanje kukuruza (prema Senki Jurini). Pojedini plesovi nastali su kao imitacija određenih pojava, radova i događaja i izgubili su svoj prvotni motiv, na nam je da ga otkrijemo i njime ponovo oplemenimo ples.

Plesni korak i držanje su zapisiljive sastavnice narodnog plesa i vrlo je vjerojatno da će ih više zapisivača približno jednako zapisati što nije slučaj i s ostalim sastavnicama koje ovise ponajprije o kakvoći doživljaja zapisivača.